

DESCARTES VE RYLE'DE 'ZİHİN-BEDEN İLİŞKİSİ' VE 'ÖTEKİ ZİHİNLER' SORUNU

Feyza CEYHAN ÇOŞTU*

ÖZ

Benlik bilgisi, zihin ve bilinç tartışmalarının ilk ve en önemli durağı 17.yy ve Descartes'tır. Zihinsel ve fiziksel olanın ayırımını ortaya koymaya çalışan Descartes, uzun yıllar sürecek olan bir tartışmayı da başlatmaktadır. Zihin, zihnin yapısı, işlevleri ve bedenle irtibatı hala konuşulmaktadır.

İnsanın nasıl bir varlık olduğu; zihinsel yönünün mü yoksa fiziksel yönünün mü merkeze alınması gerektiği, yoksa iki merkezli bir yapıda mı olduğu meselesi felsefe tarihi boyunca tartışılmıştır. 17.yy'da Descartes sonrası Kartezyen geleneğin temel problemi olan zihin-beden düalizmi konusu, 20.yy'a geldiğimiz de yerleşik anlayıştan farklı alternatif düşüncelerin gelişimine şahit olmuştur.

Bu çalışma, yerleşik ikici anlayışa ve Descartes'a ilk büyük tepkiyi kaleme alan 20.yy filozoflarından Ryle üzerinden zihin kavramını incelemeye çalışacaktır. Çalışmanın üzerinde durduğu temel sorular zihin-beden etkileşimi ve öteki zihinlerin bilgisi problemidir. Bu iki sorun etrafında Descartes'ın geleneksel söylemi oluşturan zihin-beden anlayışı ve bu geleneksel söyleme ilk kuvvetli karşı çıkışı yapan Ryle'in zihin kavramına yaklaşımı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zihin, Zihin Beden Etkileşimi, Öteki Zihinler, Descartes, Ryle

THE PROBLEM OF 'MIND-BODY INTERACTION' AND 'OTHER MINDS' IN DESCARTES AND RYLE

ABSTRACT

The first and most important moment of the self-knowledge and discussions of the mind and consciousness are in the 17th century and Descartes. Descartes, trying to reveal the distinction between mental and physical, have initiated a discussion lead last for many years. The mind, the structure of the mind, its functions and its connection with the body have still being discussed.

The issues of what kind of a being human is and whether the mental aspect or the physical aspect should be centred or whether it has a two-centred structure is discussed throughout the history of philosophy. The issue of mind-body dualism, which was the main problem of the Cartesian tradition after Descartes in the 17th century, witnessed the development of alternative thoughts different from the established understanding, in the 20th century.

This paper will try to examine the concept of mind through Ryle, one of the 20th century philosophers who wrote the first great reaction to both the established dualist understanding and Descartes. The basic problems of the paper focuses on the problem of the mind-body interaction and the knowledge of other minds. Around these two problems, Descartes' understanding of mind-body that constitutes the traditional discourse and Ryle's approach to the concept of mind, who made a strong opposition to this traditional discourse, will be discussed.

Keywords: Mind, Mind-Body Interaction, Other Minds, Descartes, Ryle

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Çorum.
e-posta: feyzaceyhancostu@hitit.edu.tr, ORCID: [0000-0001-8643-4704](https://orcid.org/0000-0001-8643-4704)
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)
2020 Güz, sayı: 30, ss. 79-96 Autumn 2020, issue: 30, pp.: 79-96
Makalenin geliş tarihi: 04.09.2020 Submission Date: 04 September 2020
Makalenin kabul tarihi: 07.10.2020 Approval Date: 07 October 2020
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf> ISSN 2618-5784

Giriş

Descartes 17. yy'da öyle bir cümle söyledi ki, şu anda felsefeye bulaşmış veya bulaşmamış herkesin zihninde bu cümle vardır: "Düşünüyorum o halde varım". İnsanlar tarafından içeriği çok bilinmese de Descartes aslında bu cümlesiyle zihin üzerine bir yolculuk yapmakta ve insan varlığının fiziksel ve zihinsel yönlerini anlamaya çalışmaktadır. Descartes'in yol açtığı bu sorunun bugün hala çözüme kavuşturulduğunu söyleyemeyiz. İnsan zihninin yapısı, işlevleri, bedenle irtibatı hala tartışılmaktadır.

Peki nedir bu zihin? Benim bedenimde zihne ait bir yer var mı? Bedenimin üst kısmında bulunan beyin, zihnimin/ruhumun merkezi olabilir mi? Eğer beyin tüm bu bilinç durumlarının merkezi ise, zihin fiziksel bir yapıda mıdır yoksa fiziksel olmayan bir yapısı mı vardır? Eğer zihin fiziksel olmayan bir yapıda ise fiziksel olan bedenimle nasıl etkileşim içine girmektedir? Örneğin ben kitaplığimdaki bir kitabı almak istediğimde, bu istek ve kitabı alma kararı ile kitaba elimi uzatıp alma eylemimde, zihnim bedenimi nasıl etkileyebilmiştir? Bedenim zihin tarafından kontrol edilen bir makine midir? Bu makine, işlevini, zihin onu bıraktığında veya terk ettiğinde yitirecek midir? Kendi zihnimi bildiğimi düşünüyorum. Peki kendi zihnimi bildiğim kadar öteki zihinleri de bilebilir miyim?

Zihinle ilgili bu soruları çoğaltmak mümkündür. Felsefe tarihinde zihin veya ruh üzerine konuşmak yeni değildir. İnsanı tanıma çabasında kimi zaman ruh/zihin merkeze alınmıştır, kimi zaman ise beden üzerinden konuşulmuştur. Descartes ise ruh-beden düalizmiyle ön plana çıkmış önemli bir isimdir. Düalist anlayışın yaygın yerleşimi Descartes sayesinde olmuş ve devamında Kartezyen felsefe ile tartışma devam etmiştir. Bu yaygın yerleşik anlayışın ilk ciddi eleştirisi ise, 20.yy'da Gilbert Ryle ile olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Descartes'in düalist düşüncesinin temel prensiplerine, Ryle tarafından getirilen eleştirileri açıklayıp, Ryle'ın zihin kavramı ile ne anlatmak istediğini ortaya koyabilmektir. Ama öncelikle tarih boyunca zihin ile ilgili sorulmuş temel sorulara bakmakta fayda vardır.

Zihin Üzerine Temel İki Problem

Öncelikle tüm tarihsel süreç içerisinde zihne dair sorulmuş soruların belli teorilere dayanak olduğunu söylemeliyiz. Bu soruların sistemli bir şekilde tartışılmaya başlaması Descartes'la olmuştur. Bu yüzden öncelikle Descartes'ı anlamak, Descartes'la birlikte ortaya çıkmış temel soruları belirleyip, Ryle'ın bunları eleştirisine daha sonra geçmeliyiz.

En genel problem zihin nedir problemidir. Fakat zihnin ne olduğunu anlamak demek aslında beynin de yapısını merak etmek demektir. İnsan bir beyne sahip olduğunu bilmektedir fakat tam olarak ne yaptığı ve nasıl çalıştığı konusunda bir bilinmezlik vardır. Dolayısıyla zihni anlamak isteyen her kuramcı öncelikle zihin ve beyin arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu ilişkiye dair sorulan sorular çerçevesinde çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Beyin ve zihni *eşit/özdeş/aynı* olarak kabul eden yaklaşımlar olduğu gibi zihin ile beyin arasında sadece *nedensel* bir ilişki olduğunu söyleyenler de vardır. Beyin ve zihnin aynı ve özdeş olduğu meselesi özellikle Düalist filozoflar tarafından reddedilir. Klasik öğretisi zihinsel olanın ve fiziksel olanın tamamen birbirinden ayrı yapıya sahip olduğunu söyler ve birbirine indirgemez. O zaman da başka bir problem ortaya çıkar ki o da birbirlerine nasıl neden oldukları konusudur. Descartes'ın ve düalist anlayışının en büyük çelişkisi birbirinden tamamen ayrı yapıda olan zihin ile bedenin birbiriyle ilişkisi ve birbirini nasıl etkilediği meselesidir.¹ Eğer beyin fiziksel bir yapıdaysa, fiziksel olmayan bir davranışı nasıl ortaya çıkarabilir? Beynin zihinsel işlemlerin yeri olduğunu söylediğimizde, fiziksel bir organın fiziksel olmayan işlemler ürettiğini söylüyoruz demektir. Peki, gerçekte fiziksel olan bir şey zihinsel bir şeye neden olabilir mi? Dolayısıyla nedensellik yaklaşımları başka problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Özdeşlik yaklaşımı ise zihinde gerçekleşenlerin en temelde beyindeki süreçlerden ibaret olduğunu söylemeye dayanır. Özdeşlik kuramcıları zihinsel süreçlerin beyindeki maddi süreçlerle yalnızca bağıntılı olmadığına inanırlar. Onlara göre bağıntıdan öte zihinsel süreçler aslında beyin süreçleridir.² Zihin-beden sorununa bir cevap getiren özdeşlik kuramının da başka problemleri doğurduğunu söyleyebiliriz. Örneğin zihin durumları ile beyin durumları aynı mıdır? Burada ortaya çıkan problem zihin durumlarının bir öz-bilinci açığa çıkarmasıdır. Yani zihin durumları kendi üzerinde düşünümde bulunur. Beyin durumları ise, tam aksine, herkesin gözlemleyebildiği diğer maddi durumlara benzer.³ Dolayısıyla zihinleri beden/beyin ile özdeş kılmanın yarattığı bu güçlük de cevaplanmayı beklemektedir.

Biz zihni anlamaya çalışırken aslında zihne ait işlevlerin ne olduğunu anlamaya çalışıyoruz. Zihnin ne tür işlevleri var dediğimizde düşünmenin, algılamanın, işlem yapmanın, davranışa kaynaklık etmenin, geçmişe dönebilmenin, duygulanmaların, geleceği planlamanın, kararlar almanın, resim

¹ Erdiç Sayan, "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış", *Kaygı*, 2012/19, s. 39-41.

² John Heil, *Zihin Felsefesi-Çağdaş Bir Giriş*, çev: Seda Akbıyık-Merve Bilgili, Küre Yayınları, İstanbul, 2020, s. 122.

³ Heil, *Zihin Felsefesi*, s.124-125.

Descartes ve Ryle'de 'Zihin-Beden İlişkisi' ve 'Öteki Zihinler' Sorunu
Feyza CEYHAN ÇOŞTU

yapmanın, oyun oynamanın, dans etmenin, çarpım tablosu ezberlemenin, kitap okumanın, bir gösteriyi seyretmenin vs. merkezinin zihin olduğunu görüyoruz. İnsan aslında gerçekleştirdiği tüm eylemleriyle bir bütündür. İçsel bir duygulanma yaşayan insanla fiziksel olarak gözünden yaş akan bir insanın ayrı eylemler gerçekleştirdiğini söylemek ne kadar doğrudur? Yani içsel bir duygulanma hali fiziksel bir hadiseye -gözünden yaş akmasına- neden olabiliyorsa, zihin ve bedeni bu kadar köklü bir biçimde ayırmak ne kadar doğrudur? Ya da şu anda elindeki kalemle kâğıdı karalayan biri, geçmişe bir yolculuk yapıyor olamaz mı? Bu soruların bizi götürmeye çalıştığı yer zihinsel ve fiziksel olanın birbirinden tamamen ayrı mı yoksa aynı mı olduğunu belirlemek içindir. Descartes'ın klasik düalizmi bu anlamda Ryle'in da ilk açıklamaya çalıştığı ve eleştirdiği sorun olacaktır.

Descartes ve Ryle'ı karşı karşıya getiren ve bu çalışmada anlamaya çalışacağımız diğer bir problem *öteki zihinler* konusudur. Öteki zihinler problemine gelmeden önce şunu sormakta yarar vardır. Biz kendi bilinç hallerimizi net bir şekilde bilebiliyor muyuz? Yani kendi zihin hallerimiz, bilinç durumlarımız hakkında yanılıyor olamaz mıyız? Descartes bunun çok da mümkün olmadığını düşünür. Çünkü Descartes için zihin, kendi hallerini bilen ve düşünenidir. Bilinçli bir zihin anlayışı mevcuttur.⁴ Descartes sonrası felsefenin de yoğun bir şekilde uğraştığı zihin ve bilinç kavramlarının ne olduğu meselesinde Searle'un yaklaşımı ise, zihnin başlıca ve en asli özelliği olan bilincin ne olup olmadığını tartışmaktır.⁵ Searle, kendi bilinç durumlarımızda bile yanılabilirliğimizi, kendimize dair bilgimizin kesin ve değişmez olduğunu zannetmenin bir hata olduğunu ortaya koymuştur.⁶ Kendi bilincimiz konusunda bile yanılma ihtimalimiz mümkün iken diğer zihinleri nasıl bilebiliriz? Yani bir başka kişinin zihninin içinden geçenleri, kendi zihin içeriklerimiz kadar bilme olanağımız var mı?

Diğer zihinlerin duygu ve düşüncelerini bilmemizin yolu o kişilerin açıktan sergiledikleri davranışları mıdır? Davranışçılık, Kartezyen zihin anlayışına karşı gelişen ve tarihsel olarak da son derece etkili maddeci bir yanıttır. Buna göre, zihnimizle ilgili ileri sürülebilecek her şey, ne yaptığınız ve ne yapmaya yatkın olduğunuz; nasıl davrandığınız ve nasıl davranmaya yatkın olduğunuz üzerinden analiz edilebilir. Örneğin başınız ağrıyorsa, acı çekiyor olduğunuzu söylemeniz, yani başınızı tutup inleyerek "Başım ağrıyor" gibi bir

⁴ Cengiz İskender Özkan, "Descartes'ın Zihin Teorisi ve Sınırları", *Metazihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, cilt: 2, sayı: 2, 2019, s. 245.

⁵ John R. Searle, *Zihin Dil Toplum*, çev: Alaattin Tural, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 50.

⁶ Searle, *Zihin Dil Toplum*, s. 84.

cümle kurmanızdan ibarettir ya da en azından böyle şeyleri yapmaya yatkın olduğunuzu göstermektedir.⁷ Yani davranış ve davranma eğiliminde olma, davranışçılar açısından zihin durumlarının göstergesidir. Dolayısıyla karşımızdaki insanın davranışları onu anlamamız için yeterlidir. Bir davranışçı model ortaya koymadığını ifade eden⁸ Ryle'ın ise zihinsel söylemlerden davranışsal söylemlere doğru bir meyil analizi öneren ılımlı bir yaklaşımla yeni bir davranışçılık modeli sergilediği söylenebilir.⁹

Zihne dair soracağımız sorular tabii ki bunlardan ibaret değildir. Fakat bu iki filozofa dair çizdiğimiz bu kapsam, bu sorular çerçevesinde bir açıklama ve anlatımla şekillenecektir.

Descartes ve Ryle'da Zihin Nedir?

Descartes'ın bahsettiği ruh ile Ryle'ın bahsettiği zihin kavramının aynı düzlemde tartışılması zordur. Descartes nihayetinde ruh ve beden ekseninde ontolojik bir varlıktan/insandan bahseder fakat Ryle, neyin olduğuna karar verme işiyle uğraşan ontolojinin bizi yalnızca sevk ettiği düşüncesiyle,¹⁰ zihin kavramının analitik bir dil çözümlemesiyle tartışılması gerektiğini belirtir. Dolayısıyla Descartes'tan Ryle'a kadar geçen sürede zihin kavramına yönelik verilen tanımlarda değişmiştir. Descartes'ın canlılık ve sadece düşünme kastıyla bahsettiği zihin veya ruh ile Ryle'ın bahsettiği zihin aynı değildir. Ryle aslında zihne ait bilgiyi artırmak niyetinde de değildir. O, Descartes'la başlayan ve büyük bir söylenceye dönüşen zihin-beden düalizmini eleştirecek ve zihinsel davranış kavramlarının mantığını düzeltmek isteyecektir.¹¹

Descartes'ta insan, iki yönü olan bir varlıktır. Beden ve ruh birbirinden ayrı ve birbirine indirgenemez iki ayrı yapıdır. İnsan öyle bir varlıktır ki bedeni ve zihni, iki ayrı düzenek gibidir. İlkinin niteliği yer kaplama iken, ikincisinin niteliği düşünmedir. Bu iki farklı cevher, birbiriyle irtibatını, beyinde bulunan kozalaklı bez sayesinde gerçekleştirir. Bu iki düzenek bir noktada birbirlerine değmektedirler. Zihin veya ruh, bu merkez bez vasıtasıyla bedeni etkiler, beden

⁷ John Heil, *Zihin Felsefesi-Çağdaş Bir Giriş*, s: 35

⁸ Gilbert Ryle, *Zihin Kavramı*, çev: Sara Çelik, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 499.

⁹ Julia Tanney, "Ryle'ı Tekrar Düşünmek-Zihin Kavramının Eleştirel Tartışması", çev: Avşar Keçeli, içinde *Zihin Kavramı*, Gilbert Ryle, çev: Sara Çelik, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011, s: 31

¹⁰ Stephen Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, çev: Ayhan Dereko, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 79.

¹¹ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 82.

de zihni etkiler.¹² Fakat beni ben yapan şey yani ruhumuz, bedenimizden tümüyle ayrı ve onsuz da mevcut olabilecek yapıdadır.¹³

Descartes'ın ben'in "düşünen bir şey" olduğu yargısına varışı, öncelikle bedenin doğasına dair sorduğu sorulardan geçer. İnsan öncelikle bir yüze, ellere, kollara, beden adını verdiği o karmaşık makineye sahip bir varlık olarak görünür. Descartes'a göre bu incelemeye geçmeden önce bedenin ne olduğu konusu aslında çok da tartışma götürmez bir konudur. Fakat insanın aslında düşünen bir şey olması; kuşku duyan, anlayan, tasarlayan, olumlayan, yadsıyan, isteyen, istemeyen, ayrıca imgeler oluşturan ve hisseden bir şey olması Descartes için bedenden daha kolay ve anlaşılabilir bir şeydir. Descartes zihni, bedene göre daha kolay bilinebilecek bir yapıda görür.¹⁴ Bu yüzden ontolojik çıkarımı zihinsel olan üzerinden şekillenecektir.

Descartes'ın anlattığı bu ruh-beden anlayışı, günlük hayatta insanlara çok da yabancı gelmez. Ölümsüzlüğü benimsemiş ve bir dine inanan herhangi bir kimse, öldükten sonra ruhun bedenden ayrılacağını ama yok olmayacağını, bedenin ise geçici bir süre ruha ev sahipliği yaptığı inancındadır. Nitekim Descartes'ta ruhun bedenden farklı olduğunun ispatı ile Tanrı'nın mevcudiyetinin ispatı aynı yol üzerinden yapılır.¹⁵ Descartes'ın düalizmine göre, beden ve ruh birbirinden ayrı ve tamamen farklı iki cevherdir. İnsan bedeni fiziksel olandır ve kolayca kaybolabilir, fakat düşünce veya ruh, fiziksel olmayandır ve mahiyeti icabı ölümsüzdür.¹⁶ Ruh ve bedenin mahiyetine dair Descartes'ın zihninde şüphe yoktur. İkisinin farklı nitelikleri olduğu kendince sabittir. Fakat Descartes'ın cevaplamakta zorlandığı kısım, bu iki cevherin birbirini nasıl etkilediği konusudur. İnsan anatomisini iyi bilen Descartes, bu etkileşimi *Ruhun İhtirasları* adlı kitabında biyolojik olarak açıklasa da bu konuda kendisi de şüphededir. *Metafizik Düşünceler*'de bunu şu şekilde anlatır:

"Fakat niçin bir acı duyumunun ruhumda bir hüzün takip ettiğini, niçin zevk duyumundan neşe doğduğunu veya açlık dediğim bir mide duyumunun bize yemek arzusu ve boğaz kurumasının da içmek arzusunu verdiğini ve buna benzer şeyleri incelediğim zaman, tabiat bunu bana böyle öğretiyor demekten başka ileri sürecek hiçbir şey gösteremiyordum; zira, muhakkak ki ne yemek

¹² René Descartes, *Ruhun İhtirasları*, çev: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997, s: 28

¹³ René Descartes, *Meditasyonlar*, çev: İsmet Birkan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2018, Altıncı Meditasyon, s. 77

¹⁴ Descartes, *Meditasyonlar*, İkinci Meditasyon, ss. 24-34.

¹⁵ René Descartes, *Metafizik Düşünceler*, çev: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998, s. 133.

¹⁶ Descartes, *Metafizik Düşünceler*, s. 137.

arzusu ile mide duyumu ve ne de acı doğuran şeyin duyumu ile bu duyumun doğurduğu hüznün fikri arasında, ne bir alaka ve ne de bir rabita vardır.”¹⁷

Descartes, ruh ve beden birbirlere nedensel etkisini kozalaksı bez vasıtasıyla biyolojik olarak açıklamaya çalışır. Ruhun merkezi kozalaksı bezdir. Bu merkezden ruhlar, sinirler ve kan aracılığıyla bütün bedene bir yayılım vardır. Burada bulunan sinirler vücuda öyle dağılmıştır ki dimağda bulunan küçük deliklere kadar etki eder ve bu küçük deliklerde bulunan hayvan ruhları dediği bir çeşit hava ile kaslara yayılır. Bunun sonucunda da uzuvlar harekete geçer.¹⁸ Yani yürümek istediğimiz zaman ruhun bu iradesi, bez vasıtasıyla, hayvan ruhlarını ayak kaslarımıza doğru iter ve davranış gerçekleşir.

Örneğin ruh bir şeyi hatırlamak istediğinde de irade şunu yapar: “Bez, ardı ardına çeşitli yönler eğilerek, ruhları hatırlanmak istenen nesnenin izlerine rast gelinen mahalle varıncaya kadar, dimağın çeşitli yerlerine doğru iter. Zira bu izler dimağın üzerindeki deliklerden başka bir şey değildir.”¹⁹ Descartes, ruh-beden irtibatını biyolojik olarak böyle açıklar fakat ruh ve beden birbiri nasıl etkilediği problemi Kartezyen Düalizminin en büyük soru işaretlerinden birisi olarak sorulmaya devam edecektir. Descartes sonrası felsefeye baktığımızda düalizmin dışında beden gerçekliği veya ruhun gerçekliği üzerine monist bakış açıları da gündeme gelmiştir. Özellikle modern bilimle birlikte insan, doğal dünyanın bir uzantısı olarak görülmeye başlanacaktır. Doğada olmayan bir şeyin insanda nasıl olabileceği konusu²⁰ maddeci yaklaşımları daha konuşulur kılacaktır. 20.yy'a gelindiğinde etkili olan yaklaşımlarının çoğunun -zihnin beyinle özdeş kabul edildiği- materyalist düşünce ya da materyalizmin türevleri olarak karşımıza çıktığını görüyoruz.²¹ Bunlardan biri de Davranışçılık (Behaviorism)'tır. Davranışçılık sadece gözlemlenebilir olguların konu edilebileceğini ifade eder. Zihin felsefesindeki yaklaşımında ise -Mantıksal Pozitivizmin de etkisiyle- zihin hallerinin insanların gözlemlenebilir davranışlarına ve davranış eğilimlerine indirgenebileceğini söyler. Bu yaklaşımın öncülerinden biri olarak Ryle²² gösterilse de onun klasik anlamda bir davranışçı gibi konuya yaklaşmadığı bilinmektedir. Ryle'in çözüm önerisi, Descartes'ın kurduğu sistemin eleştirisi ve yıkımı üzerinden gerçekleşecektir. Ryle, bir bakıma zihnin davranışlarda görünür olmasının ne demek olduğunu çözümlenmeye çalışacaktır.

¹⁷ Descartes, *Metafizik Düşünceler*, s. 242.

¹⁸ Descartes, *Ruhun İhtirasları*, s. 31.

¹⁹ Descartes, *Ruhun İhtirasları*, s: 37

²⁰ Şeref Günday, *Zihin Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s. 29.

²¹ Vedat Çelebi, “Gilbert Ryle'in Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sayı: 3, 2015, s. 141.

²² Sayan, “Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış”, s. 45.

Ryle, zihin konusuna hangi açılardan farklı yaklaşmıştır?

Aslında bu soruya Ryle, yine kendisi cevap verir. Onun amacı zihin üzerine yeni bir bilgi vermek değildir. Zihnin zaten sahip olduğu bilgilerinin mantıksal coğrafyasını düzeltmektir. Yani Ryle bize, zihne ait yeni bir harita sunar. Bu haritada, zihne ait kavramların nasıl yanlış kullanıldığını anlatır ve birbirleri yerine kullanılan kavramların, hangi kategorilere ait olduğunu belirler.²³ İstenç, heyecan, us, zekâ, imge, içebakış, öz bilgisi, duygu gibi zihne ait olduğu düşünülen kavramların tekrar çözümlemesini yapacak olan Ryle, bu kavramların bedende bulunan bir zihnin içinde imiş gibi gösterilmesinin bir hata olduğunu belirtecek ve bu kavramların yeniden yerlerini belirleyecek onları yanlış kategorik sınıflamalardan sıyırmaya çalışacaktır. Kavramaların mantıksal coğrafyasını belirlemek olarak tanımladığı bu işlemde, onların içinde yer aldığı önermelerin mantığını gün ışığına çıkarmayı amaçlar. Yani onların hangi önermelerle tutarlı olduğunu, hangileriyle olmadığını, onlardan hangi önermelerin çıktığını ve onların hangi önermelerden sonuç olarak çıktığını göstermek isteyecektir.²⁴

Bu durumda Ryle'in ilk yapması gereken resmi öğretinin kavramlarını anlamak ve kavramların birbiri yerine kullanılmalarından kaynaklı hatalara işaret etmek olacaktır. Resmi öğretiye göre şöyle bir anlatım vardır: Her insanın hem bir bedeni hem de bir zihni vardır. Beden ve zihin insanda birlikte iş görür, ama bedenin ölümünden sonra da insanın zihni var olmaya ve etkinlikte bulunmaya devam edebilir. İnsan bedenleri uzayda yer alır ve mekanik yasalara tabidir. Dış gözlemciler tarafından da incelenebilir. Ama zihinler uzayda yer almazlar. Mekanik yasalara tabi değildirler ve bir zihnin çalışmaları diğer gözlemciler tarafından gözlemlenemez. Ben sadece kendi zihnimin süreçlerine ve durumlarına doğrudan dikkat eder ve karışabilirim.²⁵ Ryle, "makinedeki hayalet dogması" dediği zihni ve maddeyi kutuplaştıran bu öğretiden çıkma çabasını, zihinsel davranış kavramlarının mantığını düzeltmekle yapmaya başlayacaktır.²⁶

Ryle'in resmi öğretinin yol açtığı çıkmazları gösterme çabasında ilk durağı "kategori hatası" dediği, kavramların yanlış kullanılması veya kavramların kendilerine ait olmayan kategorilerde kullanılması sorununu çözmeye yöneliktir. Ryle'a göre zihin ve madde arasında kutupsal bir karşıtlığın bulunduğu inancı, onların aynı mantıksal kategorinin terimleri olduğu inancıdır. Eğer kavramların mantığı yeniden düzeltilirse zihin-beden ayrıklığı

²³ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 71-73.

²⁴ Ryle, *Zihin Kavramı*, s: 73

²⁵ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 76.

²⁶ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 82.

veya birleştirilmesi gibi bir seçim yapmak zorunda da kalmayacağız.²⁷ Bunun için “kategori hatası” dediği çeşitli örnekler verir. Bunlardan biri meşhur üniversite örneğidir. X, Y'ye Oxford Üniversitesinin nerede olduğunu sorar. Y, Oxford Üniversitesine ait tüm birimleri X'e gösterir. Fakat X hala sormaktadır: Peki Üniversite nerede?²⁸ Ryle'a göre burada X'in hatası, üniversite kavramının nasıl kullanılacağını bilmemesinden kaynaklanır. Üniversite kavramı tekil bir binaya işaret etmez, soyut bir düzenlenişin adıdır. Fakat bu kişi somut bir binada üniversiteyi görmek ister. Hâlbuki somut bir bina ile üniversite kavramı aynı mantıksal kategori içinde yer almaz. Böyle olunca üniversite sanki hayalet, cisimsiz bir varlık gibi sunulur.²⁹ Tıpkı zihin ve bedenin aynı mantıksal kategoride yer almamasına rağmen, zihnin, bedenin ait olduğu kategorik kavramlarla açıklanmaya çalışılması ve bunun sonucunda zihnin cisimsiz, hayaletimsi bir yapısının olduğu düşünülmesi gibi. İşte Ryle'a göre tarihi hata budur. Yanlış kategorik sınıflamalar bizi, zihnin fiziksel olmayan, hayaletimsi bir yapısı olduğunu düşünmeye zorlamıştır ve zihin-beden ayrılığını güçlendirmiştir.

Ryle, zihin üzerine konuşurken bir mekânı bulunan ve sadece düşünmeye çalışan bir zihinden bahsetmez. Ryle, açık davranış ve sözlerde zihni anlamaya çalışır ve resmi öğretinin doğurduğu her türlü ikiciliği kaldırmak ister. Zihin düşünür, beden uygular tarzı bir düşünce bu ikiciliğin bir sonucudur. Fakat Ryle'a göre eylemler ve zihinsel süreçler birbirinden ayrı değildir. Düşünme ve uygulama şeklinde iki işlem olduğu düşüncesinin bulunmadığını kanıtlamak isteyen Ryle'a göre bir kişi bir eylemde bulunurken, bu eylemi nasıl yapacağını planlamaz.³⁰ Ne yapıyor olduğumu düşünmek, hem yaptığımı düşünmek, hem de onu yapıyor olmak gibi ikili bir işlem değildir. Bir şeyi zeki bir şekilde yaparken, yani yaptığımız şeyi düşünerek yaparken iki değil tek bir şey yapıyoruz.³¹ Tabi ki yetkinlik isteyen bir eylemde ön hazırlıklar vardır fakat kişi eylemini aynı anda zihniyle de yapar ve sanıldığının aksine iki değil tek iş yapmaktadır.³² Peki, bir eylem yoksa ve kişi durup sadece zihinsel bir işlem yapıyorsa, o zaman “kafamızın içinde”³³ neler oluyor? Ryle bu konuyu

²⁷ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 90.

²⁸ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 82.

²⁹ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 84.

³⁰ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 99.

³¹ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 102.

³² Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 102.

³³ Ryle'a göre “kafamızın içinde” deyimi imgelediğimiz sesler ve görüntüler için kullanılır. Ryle bu deyimi öncelikle kendi kendimize oluşturduğumuz çok canlı imgesel sesleri anlatan, ikinci olarak da her türlü imgesel sesleri ve görünümleri dile getiren çok etkili ve uygun bir metafor olarak önerir. Kafamızın içinde dediğimizde imgesel sözleri, melodileri ve görünümleri anlamamız gerekmektedir. Bu yüzden fantastik ve gizemli

felsefesinin de önemli kavramlarından biri olan “imgelem” kavramının dilsel ve anlamsal çözümlemesini yaparak anlatacaktır. Öncelikle resmi öğretinin ve teorilerin, imgenin zihinde oluşan bir hayali yapısı olduğu düşüncesini anlamaya çalışacaktır. Çünkü klasik öğretilerde bir nesne eğer dış dünyada gerçek bir şekilde bulunmuyorsa, bunun zihinde canlandırılması “imgeleme” olarak adlandırılır. Fakat Ryle buna karşı çıkacaktır ki, bu karşı çıkışın bir ayağı da Hume’a³⁴ uzanmaktadır. Ryle bunu şöyle anlatacaktır: Gerçek olan nesnelere bizim kafamızın dışında olanlardır, gerçek olmayan imgesel sesler, görüntüler ise içeridedir. Yani beş duyu organımızı işlevsiz hale getirsek, kendi deyimleriyle kepenkleri kapatırsak, kepenklerin içinde gerçek olmayan imgesel şeyler kalacaktır ve bunların da bir üstünlüğü olduğunu söyleyemeyiz.³⁵ Ryle’a göre görmek ve gözleri kapalıyken gözünde canlandırmak iki ayrı durumu ifade eder. Yine bir müziği yüksek sesle dinlemek ile o müziğin kişinin kafasının içinde akıp gitmesi de böyledir. Biri gerçek bir durumu ifade eder, diğeri ise imgesel oluşumları, zihinde canlandırmayı ya da zihin gözüyle görmeyi ifade eder. Yine hayal etmek de böyle bir imgeleme durumudur. Kişinin zihninde imgelemeler oluşur fakat imgeler görülmez.³⁶ Oluşan imgelerin yeri zihindir demek ise, resmi öğretilere kapılmak demektir. Descartes kendi sisteminde hayal etme, zihinde canlandırma, tasavvur etme, dış dünyayı düşünce ile kavrama gibi durumlardan bahsederken bunların, ruhu açık seçik kavramaya yarayan durumlar olduğunu ifade eder. Onun için bedenden daha önce bilebileceğimiz şey, ruhumuzdur.³⁷ Ryle’ın ise böyle bir sonuca ulaşmadığı açıktır. Ryle’ın birbirinden farklı ve belirgin imgelem davranışları olduğunu söylediğini görüyoruz. Biliyoruz ki gözün gördükleri, göz kendini kapatsa da imgelem olarak zihnin gözünde kalmaktadır. Ya da kulak işitmediği durumda da, zihnin kulakları, duymak istediğini oluşturmaktadır. Ryle bunları imgelem kavramı ile açıklar ama yine de, ona göre, bunlara tam anlamıyla bu kavram karşılık gelmemektedir. Nesnelere zihnimizde görmek bir imgelem egzersizidir. İmgelem dünyasında olan bir çocuğun aslan gibi kükremesi, döşemenin üstünde emekleyerek yürüyüp dişlerini gıcırdatması da imgeler silsilesinin birer parçasıdır. O halde şu söylenebilir: Özel bir imgelem yetisi yoktur. Nesnelere zihnimizde görmek bir imgelem egzersizidir. Bir ayı gibi kükremek bir başka kaynaktan gelen bir imge ürünüdür. Yine zihnin burnuyla nesnelere

bir anlam içeren “zihin içinde” yerine “kafamın içinde” deyimini tercih edecektir. Asıl amacı ise zihnin niteliklerinin sergilenmesinin “kafanın içinde” yer almadığını ve bu deyimden öyle özel üstünlüğe sahip olmadığını göstermektir. Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 112.

³⁴ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 394.

³⁵ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 111.

³⁶ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 391.

³⁷ René Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, s. 33.

koklamak alışılmamış bir imgelem davranışıdır.³⁸ Ryle'in bu kavramı, resmi öğretinin hayali veya fantastik bir zihin işlevi olarak değil açığa çıkmış bir imgelem davranışı olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Dolayısıyla Ryle için imgelem ürünleri veya türleri vardır.

Ryle'in felsefesinde merkeze oturmuş kavramlardan en önemlisi "yatkinlik" kavramıdır. Ryle'a göre zihin ya da zihinsellik bireyin gözlemlenebilen davranışını nitelememize yarayan bir yatkinlik ya da yatkinlikler kompleksidir. Dolayısıyla bir davranışı "zekice", "hünerli", "maharetli", "ustaca" gibi niteliklerle belirttiğimizde bu davranışta belirli bir düzeyde zihinsellik olgulaşıyor demektir.³⁹ Fakat Ryle yine de yatkinlikler ile olup biten şeyleri-olguları- birbirinden ayırır. Yatkinliğe dair kullanılan fiillerle diğer fiiller arasında farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bilmek, sahip olmak, istemek gibi fiiller koşmak, uyanmak, titremek gibi fiillere benzer biçimde davranmazlar. Biz şu anda olup biten şeyler üzerine konuştuğumuz kadar, olup biteceğine güvendiğimiz şeyler üzerine de konuşmak istiyoruz. Özellikle insan davranışlarını betimlediğimiz önemli kavramların birçoğu olayları değil yatkinlikleri gösterir.⁴⁰ Dolayısıyla zihin, bedenden ayrı bir kategori olarak değil, bedenimiz aracılığıyla gerçekleştirdiğimiz davranışlarda kendini açığa çıkaran bir yatkinlik/eğilim olarak anlaşılmalıdır.⁴¹

Yatkinlik kavramlarının mantığını şöyle ayırabiliriz: Bir şekeri eriyebilir olarak betimlediğimizde yatkinlik kavramları kullanmış oluruz. Şekerin eriyebilir olduğunu söylemek, eğer suya katılırsa eriyeceğini ya da erimiş olacağını söylemek demektir. Yatkinlik kavramı bir özelliğe sahip olmak özel bir koşul gerçekleştiğinde, özel bir durumda olmaya ya da özel bir değişime uğramaya eğilimli olmak demektir. Yani benim sigara içme alışkanlığında olmam, şu anda sigara içiyor olmamı gerektirmez, o benim, yemediğim, uyumadığım zamanlardaki sigara içmeye karşı süregelen bir eğilimimi gösterir.⁴² O şimdi sigara içiyor ile o bir sigara tiryakisi önermeleri aynı türden şeyleri söylemezler. Ama birincisi doğru olmadıkça ikinci önerme de doğru olamaz. 'Bir sigara içmek' deyimi hem olgusal kullanımlara hem de onlardan türetilen yönelimsel kullanımlara sahiptir. Ama bu daima böyledir demek değildir. Kısacası bazı yatkinlik kavramları son derece genel ve belirlenebilir iken,

³⁸ Sara Çelik, *Gilbert Ryle'in Zihin Kavramı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993, ss. 122-123.

³⁹ Sara Çelik, "Çevirenin Önsözü", içinde *Zihin Kavramı*, Gilbert Ryle, çev: Sara Çelik, Afa Yayınları, İstanbul, 1995, s.14.

⁴⁰ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 216.

⁴¹ Çelebi, "Gilbert Ryle'in Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması", s. 140.

⁴² Ryle, *Zihin Kavramı*, s: 117.

diğerleri de son derece özel ya da belirleyicidir.⁴³ Bilmek, inanmak, umut etmek, zeki, onurlu gibi yatkınlıksal sözcükler, belirlenebilir türden yatkınlıksal sözcüklerdir. Onlar bir tek türden şeyi değil, farklı türden çok çeşitli şeyi yapmaya yarayan yeteneklere, eğilimlere ve kapasitelere işaret ederler.⁴⁴

Yatkınlıksal önermeler olup bitenleri aktarmazlar. Aslında yatkınlık ile olan biten şeyleri birbirinden ayırırlar. Ama onların görevi olup bitenlerin anlatılması ile de yakından ilişkilidir. Çünkü eğer onlar doğru ise bu anlatılan olaylarla doğrulanırlar. X şu anda telefonda Fransızca konuşuyor önermesi, X Fransızca bilir ile öne sürülen şeyi doğrular.⁴⁵ Birey çeşitli fiziksel ve zihinsel eylemler yapar. Zihin, zihinsel durumlardan, fiziksel eylemlerden ve davranışlardan bağımsız olarak anlaşılabilir. Onu yatkınlıkla ve eylemler aracılığıyla bilebiliriz. Nasıl ki üniversite binalardan ve öğrencilerden ayrı değilse, zihin de yüklemelerinden yani yatkınlıklarından ayrı bir tür nesne değildir. Yani zihin, yatkınlıklarının tümünün özelliğidir.⁴⁶ Ryle burada yatkınlıklara başvurarak iç olaylara ilişkin karışıklıklardan kurtulmaya çalışır. Bir kişinin bölme işlemini anladığını söylemek, bu kişinin bir bölme işlemi yaptığında doğru sonuçları bulmaya yatkın olduğunu söylemektir. Böylece Ryle, zihinsel terimlerin yatkınlık terimleriyle analizini yaparak, zihnin ürettiği şeyi görünür hale getirmektedir.⁴⁷

Ryle'in özellikle çözümlenmeye çalıştığı kavramlardan bir diğeri de istenç'tir. Zihinle/ruhla ilgili geleneksel söyleme göre zihin, 3 farklı tarzda işlevde bulunur. Bunlar bilişsel, duygusal ve istençsel tarzda eylemlerdir. Ryle bu geleneksel dogmanın doğru olmadığını bu süreçlere dair kavramları tekrar çözümlenmeye çalışarak anlatacaktır.⁴⁸ Bu kavram Ryle'a göre zihinsel davranış kavramlarından biridir ve bu kavramı günlük yaşamda nasıl kullanacağımızı aslında bilmiyoruz. Descartes *Ruhun İhtirasları*'nda iradelerimizin iki türlü olduğunu söyler. Bazıları ruhun etkileridir ve yine ruhta sona erer. Örneğin Tanrı'yı sevmek istersem tüm duygumla severim. Bazıları ise vücudumuzda sona erer. İrademizle gezinmek istediğimiz zaman ayaklarımız hareket eder ve yürürüz.⁴⁹ Resmi öğretisi, bize, bu kavramın, ruhun gerçekleştirdiği işlemlerinden biri olduğunu söyler. Bunlar vasıtasıyla bir zihin, düşüncelerini eyleme dönüştürebilir. Fiziksel dünyada varoluşa gelmesini istediği şeyleri

⁴³ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 218.

⁴⁴ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 218.

⁴⁵ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 227.

⁴⁶ Zeki Özcan, *Dil Felsefesi II (Gündelik Dil Paradigması)*, Sentez yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 131.

⁴⁷ Özcan, *Dil Felsefesi II*, s. 133.

⁴⁸ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 142.

⁴⁹ Descartes, *Ruhun İhtirasları*, s. 20.

düşünürüm. Bunları düşünmek işlemsel değildir. İşlemi başlatan araçlara gereksinimim vardır. Yani benim kaslarımı eyleme götüren bir istenç ortaya koyarım. Zihinsel ve bedensel süreçler davranışı gerçekleştirmiştir. Resmi öğretinin bize anlattığı bu istence göre, bir çocuk, ip atlarken önce kendi zihninde atla komutunu alıyor sonra atlıyor. Fakat burada Ryle şu soruyu sorar: Çocuk zihninden atla diyor ve tam atlayacağı esnada atlamıyor. O zaman istenç atlamadan kısa bir süre önce mi açığa çıkıyor? İstencin bizi ne zaman davranışa sevk ettiği ve her istençte bilinçlilik olup olmadığı tartışılabilir. Çünkü bazı davranışlarımızı sadece alışkanlıkla yaptığımız doğrudur.⁵⁰ Burada Ryle'a göre zihinsel ve bedensel süreçlerin ayrımı dogmasına neden olan şey "Bedensel bir devinimi istençli yapan nedir?"⁵¹ şeklinde sorulan sorudan kaynaklanır. Bu soru iki ayrı eylem düşüncesini desteklemektedir. Ryle davranışla düşünmenin aynı anda ortaya çıktığını söyler. Kişi eylemini yaptığı anda bu davranışı bazen isteyerek gerçekleştirir bazen de istem dışı gerçekleştirir. Dolayısıyla her eylem, önceden belirlenmiş bir amaçla ortaya çıkmaz. Ryle'a göre istenç ve istençsiz diye ifade edilen durumların iyi belirlenmesi gerekir. Ayrıca bazen, eylemlerin istençle hiçbir alakası da olmayabilir. Örneğin, askere zorla alınma böyledir. Çünkü bu duruma başkası karar vermektedir, kişinin istemesi veya istememesi söz konusu değildir.

91

Ryle'a göre yaptığımız eylemlerin, zihnimizin söylemesiyle değil bazı zincirleme süreçlerle alakası vardır. "Zihnim gereksinim duyulan devinimleri elime nasıl yaptırıyor?" gibi zihin-beden etkileşimine dair soruların Ryle'a göre bazı zincirleme süreçlerle ilgisi vardır. Bir şey, bir şeylere neden olmaktadır. Ama biz sadece "oldu" deriz ve süreçten bahsetmeyiz.⁵²

Resmi öğretilerdeki zihinsel davranış kalıplarından diğer ikisi de duygular ve heyecanlardır. Duygular ve heyecanlar da içsel süreçlermiş gibi bize anlatılmaktadır. Dolayısıyla başkası tarafından gözlemlenemeyen bir yapısı vardır. Ryle ise bu söylenceyi de yıkar ve heyecan sözcüğünün farklı türden şeyleri göstermek için kullanıldığını söyler. Bunlar "eğilimler ya da güdüler", "ajitasyonlar ya da çalkantılar" ve "duygular"dır. Ryle'a göre ajitasyonlar, eğilimler ve ruhsal durumlar olgular değildir. Bu yüzden açıkta veya gizli ortaya çıkmazlar. Onlar eylemler değil, yönelimlerdir. Duygular ise olgulardır.⁵³

Heyecanın hiçbir anlamı Ryle'a göre içsel süreçlere vurgu yapmaz. Heyecanın bir anlamı kendilerine dayanarak az ya da çok zeki eylemlerin

⁵⁰ Ryle, *Zihin Kavramı*, ss.141-145.

⁵¹ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 148.

⁵² Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 166.

⁵³ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 170.

yapıldığı güdüleri ya da eğilimleri anlatır.⁵⁴ Örneğin bir kişide kendini beğenme duygusunun bulunduğunu söylemek, bu kişinin bu duygu ile belli türden şeyleri yapmaya eğilimli/yatkın olduğunu söylemek demektir. Yani “o bunu yapardı” demektir.⁵⁵ Heyecanın diğer anlamı ise, bazı amaçsız devinimlerin belirti görevi gördüğü ajitasyonlar ya da altüst olmalar da dahil ruhsal durumlara işaret eder.⁵⁶ Ajitasyonlar uçta yaşanan durumlardır. Bir kişinin aşırı telaşı, dikkatini toplayamaması, kaskatı hale gelmesi gibi heyecan durumlarıdır. Bunlar olacak olayları belirlemezler aksine belirlenmiş olayların içinde ortaya çıkarlar.⁵⁷ Bu yüzden Ryle'a göre bu heyecan durumlarının da içsel ve gizil bir yanı yoktur yani diğer insanların bilgisine açıktır. Bu iki anlamda da davranışa neden olan bir karışıklıktan söz edilmiyor. Üçüncü bir anlamda ise ağrıların ve acı çekmelerin de, duygu ve heyecan olduğundan bahsedilir ama onlar, kendilerine başvurarak davranışları açıkladığımız şeyler değildirler.

Yukarıda bahsedilen ilk iki anlam heyecandan söz etmeyi gerektirse de bu durum, Ryle'a göre, bunların içsel durumlar olmasını gerektirmez. Bir kişinin başkasının ruhsal durumlarını keşfetmesi; o kişinin alışkanlık, içgüdü ve refleksleri üzerine yaptığımız çıkarımlara dayanır. Bu anlamda jest, bedensel davranışlar ve ses tonu insanı anlamının en iyi yoludur.⁵⁸

Ryle için insan, karmaşık ve anlaşılmasız yapıda bir varlık değildir. En kapalı davranışının bile başkalarınca anlaşılması mümkündür. Yani kendi zihnim kadar öteki zihinleri de bilebilirim. Descartes'te ise bir diğer insanın bilgisi zordur. Sisteminin çözümlenemeyen en önemli problemlerinden biri de budur. Ben bir zihin olarak kendimi tanıyabilirim fakat diğer zihinlerin bilgisine nasıl sahip olabilirim?

Descartes'e göre kişi kendi zihin durumlarını tüm yönleriyle kavrayabilir. Ne düşündüğünü, istediğini, bildiğini ve bilmediğini fark edebilir. Çünkü kişi eğer kendisinin belirli bir zihinsel hal içinde olduğuna inanıyorsa bu inançta yanılma olmaz. Bu yüzden zihinler Descartes'a göre kendine özeldir.⁵⁹ Öteki zihinlere dair okumaları ise kendi zihni kadar açık bilemez. Kişi kendi zihninden geçeni açığa çıkarmadıkça, bu zihnin başkalarınca bilinmesi olanaklı değildir. Kendisi de kendi izni doğrultusunda düşüncelerini açıklar. Dolayısıyla başka zihinlerin, eylemlerini hangi amaçlar doğrultusunda yaptığını dair bir bilgimiz yoktur. Yine kurama göre bir zihin kendi yapıp etmelerinden,

⁵⁴ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 212.

⁵⁵ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 182.

⁵⁶ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 212.

⁵⁷ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 187.

⁵⁸ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 212.

⁵⁹ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, s. 50.

bilincinden ve içebakışının verilerinden kuşkulanmaz. Ryle ise bilinç ve içebakışın, zihnin bilgilerini bilmemi sağlayan şeyler olduğunu düşünmez. Aslında burada Ryle'in amacı kendi zihninin bilgisinin sağlanması ile başka zihinlerin bilgisinin sağlanmasında fark olmadığını anlatmaktır. İki bilginin keşfedilmesinde kullanılan yöntemler aynıdır. Özbilgisi dediği kendi zihninin bilgisi diğer zihinleri bilmekten daha kolay değildir. Bazı durumlarda karşımızdaki ile ilgili bilmek istediğimiz şeyi ortaya çıkarmak, kendimle ilgili olarak bulgulara ulaşmaktan daha kolay olabilir. Ryle burada sorulması gereken soruların da değişmesi gerektiğini ifade eder. "Kendi zihninin bilgisine nasıl sahip olurum?" ya da "Diğer zihinlerin bilgisine nasıl sahip olurum?" tarzındaki sorular bizim cevaplarımızı da yanıltır ve gizemli bir durum varmış izlenimine neden olur. Bu yüzden sorular daha özel yapıdaki ilişkilere dair sorular olmalıdır. Örneğin "senden daha az bencil olduğumu nasıl keşfedebilirim?", "Bir şakayı anladığımı ama senin anlamadığımı" veya "dün yoğun şekilde yurt özlemi duyduğumu nasıl keşfedebilirim?" tarzında sorular olmalıdır. Bu tür sorular hiçbir gizem ortaya koymaz.⁶⁰

Ryle'a göre zihin gizemli bir yapıya sahip olmadığı için, karşımızdaki kişinin davranışlarının, kullandığı dilin, jest ve mimiklerinin anlamları vardır ve kişinin niyetleri bilinebilir. Ryle'a göre tüm insanların zihinleri olduğunu keşfetmek, onların belirli türden şeyleri yapmaya yatkın olduklarını keşfetmektir ve biz bunu onların yaptığı her türlü şeyi gözlemlemekle yapıyoruz.⁶¹ Ona göre biz sadece öteki zihinlerin bulunduğunu keşfetmiyoruz, ayrıca insanların sahip olduğu karakter ve usun özel niteliklerini de keşfediyoruz. Bunu da şöyle ifade eder: " *Benim için en büyük ipucu, senin söylediklerin ve yazdıklarındır*".⁶² Gözlemlediğimiz eylem ve tepkiler yasa benzeri önermeler oluşturmamızı sağlayacak ve bize bilgi verecektir.

Ryle'a göre bir davranışın muhtemel birçok sebebi olabilir. Tüm bu muhtemel sebeplerin ortaya konması, karşımızdaki kişinin amaçlarını da ortaya koyacaktır. Bu noktada Ryle, davranışçı bir ekole sahip gibi görünebilir. Fakat Ryle'ı davranışçı olarak görmek, onun içsel yaşantıları reddettiği anlamına gelir ki bu doğru değildir. Ryle, davranışçılığa yakın ama davranışçılık ile iç yaşantının varlığı arasında ortada bir yerde durmaktadır. Ona göre birey, içsel ve dışsal yaşama sahip iki özellikli bir canlı değildir. Yüksek sesle konuşan birey ile içinden konuşan birey iki farklı eylemin sahibi değildir. Birey ağızdan veya değil, aynı, tek davranışa sahiptir.

⁶⁰ Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 286.

⁶¹ Çelebi, "Gilbert Ryle'in Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması", s. 155.

⁶² Ryle, *Zihin Kavramı*, s. 140.

Sonuç

Descartes'in varlık anlayışının temel odağında bulunan tözcü düalist yaklaşım, geleneksel ruh ve beden anlayışının sistemleşmiş halidir. Platon veya tek tanrılı dinler, geleneksel insan anlayışında, ruhu ve bedeni farklı olan bir insan resmi çizerler. Buna göre ruh fiziksel olmayan, daha kutsal ve sonsuzken; beden bir hapisane ve sonlu bir biçimde anlatılır ve felsefeye yansır. 17.yy'da Descartes'in ontolojisi ise bu geleneksel söylemin kuvvetli etkisiyle, ikili bir tözcü yapı ile karşımıza çıkar ve kendisinden sonra gelen filozofları da peşinden sürükler.

Zihinle ilgili bu tartışmaların -ruh yerini zihin kavramına bırakmıştır- günümüzde de devam ettiğini, sorular ve sorgulamaların yapıldığını söyleyebiliriz. Geleneksel zihin anlayışına ve Descartes'in düalizmine ilk cevap niteliğinde karşı çıkan isim ise 20.yy.'da Ryle olmuştur. Mantık ve dil çalışmalarının odağında olduğu bu yüzyılda Ryle, mantıksal davranışçılık formu ile zihni tözsel varlığından sıyrıp bir kavram analizine tabi tutacak ve bu kavrama dair kullanılan kelimelerin çözümlemesini yapacaktır. Yani esas itibariyle yapılan işlem, dilsel bir çözümleme içerecektir. Ryle'in genel itibariyle yaptığı şey ise zihne ait bilgiyi çoğaltmak değil, zihne ait bilginin mantıksal coğrafyasını düzeltmekle ilgili olacaktır.

Ryle'in zihne ait düşünülen tüm kavramların analizini yapmasının ilk amacı terimlerin günlük dilde hangi anlamlarda kullanıldığının belirtilmesi, ikinci amacı ise nasıl kullanılmalı gerektiğinin belirtilmesi içindir. Bu anlamda Ryle'in zihne ait olduğu düşünülen her kavramı çözümlediğini görüyoruz. Zihne ait kavramların yerleşik tanımlarını değiştirmektedir. Gizemli anlamlara sahip olduğu düşünülen kavramların aslında hiç de gizemli olmadığını ve Kartezyen söylemin buna neden olduğunu ifade etmektedir. Bu amaçla kavramları, anlamsal bir çözümlemeyle yeniden inşa eder ve kategorilerini belirler. Descartes'in *Ruhun ihtirasları* eserinde insan ruhunda bulunan ihtirasların anlamlarını anlatma çabası ile, Ryle'in zihne ait olduğu düşünülen kavramların gerçek anlamlarını çözümleme çabası bir bakıma benzerdir de denilebilir. Çünkü zihni anlatmak için, kavramlarını açıklama yoluna gitmişlerdir. Fakat Descartes bu kavramların içsel süreçlere işaret ettiği konusunda sabittir. Ryle'da ise içsel süreç- dışsal süreç yoktur. Tek süreç vardır. İçsel süreçlere ait gibi görünen her kavram aslında davranışlarda açığa çıkmaktadır. Bunu da kavramların analizini yaparak göstermeye çalışmaktadır.

Ryle, zihin üzerine konuşurken, zihni bedenden ayrı bir varlık olarak düşünmez. Zihin dediğimiz, sokakta yürüyen adam, öğreten bir öğretmen, dinleyen bir öğrenci, çarpım tablosunu ezberleyen çocuk, beceriksizce

yürüyen bir palyaço, uyuyan bir adam, vs.dir. Zihin, bedenden ayrı iş yapan bir varlığa sahip değildir. Kişi eylemini tüm süreçleri ile birlikte ve aynı anda yapar. Dolayısıyla birlikte de öleceklerdir. Zihin şu an'a, bir geçmişe ve geleceğe dahildir. Her an gerçekleşen ve gerçekleşmesi muhtemel olan davranışlardadır. Şu andaki eylemlerde rastladığım, geçmişini hatırladığım ve öngörülerde bulunup geleceği planladığım kişi olarak ben, açık veya gizli davranışlarla zihnin kendisiyim. Zihin benim bedenimden ayrı bir zamanda yaşamaz, çünkü zihin ve beden ayrılığı yoktur. Resmi öğretinin bizi ikna etmeye çalıştığı iki ayrı işlevli insan tanımı, bütüncül bir insan anlayışıyla yer değiştirmektedir. Düşünme ve uygulama diye iki ayrı işlem yoktur. Ryle'da tek eylem vardır ve zihin, beden üzerinde yönlendirici bir kuvvet değildir. Kişinin fiziksel olarak ne yaptığı ile düşünerek nasıl yaptığı arasında birliktelik mevcuttur.

Ryle'in büyük bir söyleneceyi yıkma güdüsüyle çıktığı bu yolda, bunu tam olarak başarabildiğini söyleyemesek de, zihnin bedenle irtibatı konusundaki yaklaşımı ve öteki zihinlerin de kendi zihnimiz kadar açık ve anlaşılabilir olduğu düşüncesi yeni bir bakış açısını felsefe dünyasına katmıştır. Ryle için zihin ve beden arasındaki ilişkinin özdeş mi yoksa nedensel bir ilişki mi olduğu problemi anlamlı değildir. Çünkü insan tüm zihinsel ve fiziksel davranışlarıyla tek bir eylemdedir. Bu yüzden Ryle'a göre özdeşliğin yol açtığı indirgemeci yaklaşımlar da, nedenselliğin yol açtığı düalist yaklaşımlar da insanı ve zihin kavramını anlamaya yönelik cevaplar üretmezler. Ayrıca Ryle insanın bilinmez ve gizemli bir yönünün olmadığına dair de geleneksel söylemden keskin bir biçimde ayrılmıştır. İnsan bilinebilir, açık davranışlarıyla anlaşılabilir bir varlıktır. Ben nasıl kendimi tanıyor ve biliyorsam başka zihinler de benim için bir muamma teşkil etmemektedir. Dolayısıyla Ryle'ın geleneksel söylem içerisindeki ikici ve gizemli insan tanımını ters yüz ettiğini söyleyebiliriz.

Descartes ve Ryle'de 'Zihin-Beden İlişkisi' ve 'Öteki Zihinler' Sorunu
Feyza CEYHAN ÇOŞTU

KAYNAKÇA

- Çelebi, Vedat, "Gilbert Ryle'in Düalizm Eleştirisi ve Kategori Hatası Saptaması", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sayı: 3, 2015, ss. 138-157.
- Çelik, Sara, *Gilbert Ryle'in Zihin Kavramı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Çelik, Sara, "Çevirenin Önsözü", içinde *Zihin Kavramı*, Gilbert Ryle, çev: Sara Çelik, Afa Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 7-17.
- Descartes, René, *Felsefenin İlkeleri*, çev: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.
- Descartes, René, *Meditasyonlar*, çev: İsmet Birkan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara 2018.
- Descartes, René, *Metafizik Düşünceler*, çev: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998.
- Descartes, René, *Ruhun İhtirasları*, çev: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.
- Günday, Şeref, *Zihin Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa 2003.
- Heil, John, *Zihin Felsefesi-Çağdaş Bir Giriş*, çev: Seda Akbıyık-Merve Bilgili, Küre Yayınları, İstanbul, 2020.
- Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi II (Günelik Dil Paradigması)*, Sentez yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Özkan, Cengiz İskender, "Descartes'ın Zihin Teorisi ve Sınırları", *Metazihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, cilt:2, sayı:2, 2019, ss. 243-254..
- Priest, Stephen, *Zihin Üzerine Teoriler*, çev: Ayhan Dereko, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Ryle, Gilbert, *Zihin Kavramı*, çev: Sara Çelik, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sayan, Erdinç, "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış", *Kaygı*, 2012/19, ss. 37-54.
- Searle, John R., *Zihin Dil Toplum*, çev: Alaattin Tural, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Tanney, Julia, "Ryle'ı Tekrar Düşünmek-Zihin Kavramının Eleştirel Tartışması", çev: Avşar Keçeli, içinde, *Zihin Kavramı*, Gilbert Ryle, çev: Sara Çelik, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011, ss.11-69.